

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De vrouw als hoedster van het milieu: Over vrouwen, milieu en ontwikkeling in de Derde Wereld
Edelenbos, J.

Citation

Edelenbos, J. (1993). De vrouw als hoedster van het milieu: Over vrouwen, milieu en ontwikkeling in de Derde Wereld. *Bestuurskundige Berichten*, 8(1), 7-8. Retrieved from <http://hdl.handle.net/1887.1/item:3233631>

Version: Publisher's Version

License: [Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Downloaded from: <http://hdl.handle.net/1887.1/item:3233631>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Geloof in Tsjechoslowakije

De Bestuurskundige Interfacultaire vereniging Leiden vertoefde van vier tot tien oktober in Praag voor een studiereis. Het thema van deze reis was de scheiding van Tsjechoslowakije in de twee onafhankelijke staten Tsjechië en Slowakije. Over dit zelfde onderwerp zal dit artikel gaan. Geloof behalve Klaus en Meciar, ook de bevolking in de scheiding?

Ilse Mollet

Verkiezingen en verwijten

Op vijf en zes juni 1992 zijn er in Tsjechoslowakije verkiezingen gehouden. De winnende partijen waren de Beweging voor een Democratisch Slowakije (HZDS) van Vladimir Meciar, en in Tsjechië de Democratische Burgerpartij (ODS) van Václav Klaus.

Minister van Financiën Klaus was door Havel benoemd tot formateur van een nieuwe federale regering. Het was echter vrijwel onvermijdbaar dat de eerste ronde van de formatiegesprekken tussen Klaus en Meciar zou mislukken. Ze staan namelijk vooral op economisch gebied lijnrecht tegenover elkaar. Klaus is de vader van het massale privatiseringsproces, terwijl Meciar juist pleit voor overheidssubsidies voor noodlijdende bedrijven. Wat Klaus verweten wordt, is dat hij onvoldoende rekening heeft gehouden met het feit dat zijn saneringsbeleid in het economisch zwakkere Slowakije harder is aangekomen dan in het economisch sterkere Tsjechië. In Tsjechië is de moderne industrie gevestigd, terwijl

Slowakije vooral verouderde zware industrie heeft. Meciar wil het tempo van de economische hervormingen terugschroeven, omdat de invoering van de vrije-markteconomie in Slowakije gepaard gaat met zeer grote werkloosheid. In Slowakije is de werkloosheid twaalf procent, terwijl deze in Tsjechië slechts vier procent bedraagt.

Verschillen

Er bestaan echter niet alleen economische verschillen tussen de twee landsdelen, ook hun geschiedenis verschilt enigszins. Slowakije heeft jarenlang onder bewind gestaan van het Hongaarse deel van de Habsburgse Dubbelmonarchie en heeft nooit kans gehad om haar eigen identiteit te uiten, aangezien de Hongaren een drastische magyarisering doorvoerden. Tsjechië (Bohemen en Moravië) stond onder bewind van het Oostenrijkse deel van de monarchie en had het iets minder zwaar. Binnen Tsjechoslowakije, dat vanuit Praag centralistisch geregeerd werd, heeft Slowakije zich altijd achtergesteld gevoeld. Al deze factoren zijn oorzaak van de nationalistische gevoelens die nu in Slowakije opleven.

Scheiden

De Beweging voor een Democratisch Slowakije streeft naar meer autonomie voor Slowakije. De HZDS streeft naar een confederatie van twee soevereine staten. Klaus was echter voorstander van een federale staat, maar toen bleek dat Meciar aan zijn standpunten vasthield en hij zelf zijn economische idealen niet wilde laten varen, stelde hij volledige onafhankelijkheid voor. Op 20 juni is er een accord bereikt over een vreedzame scheiding van

Tsjechoslowakije langs constitutionele weg. De nationale parlementen zouden voor 30 september tot een beslissing moeten komen over de opdeling van Tsjechoslowakije. Op 23 juli hebben Klaus en Meciar in Bratislava opnieuw een accord bereikt over de beëindiging van de federale staat. Ze willen een constitutioneel wetsvoorstel over de ontbinding van de federatie aan het federaal parlement ter goedkeuring voorleggen, evenals over de verdeling van het federale eigendom. Op 26 augustus is besloten dat met ingang van 1 januari 1993 de federale staat Tsjechoslowakije zal ophouden te bestaan. Het is de bedoeling dat de overgang geleidelijk zal verlopen.

Geloof in de scheiding

Uit opiniepeilingen onder de bevolking blijkt dat zestien procent van de bevolking in Slowakije, twintig procent in Bohemen en elf procent in Moravië voor een splitsing in twee volledig onafhankelijke staten is. In Slowakije is dertig procent van de burgers voor een confederatie, in Bohemen en Moravië gemiddeld slechts drie procent. In Bohemen en Moravië geeft 38% van de bevolking de voorkeur aan een eenheidsstaat, terwijl in Slowakije dat maar door

Slowakije heeft zich binnen Tsjechoslowakije altijd achtergesteld gevoeld.

veertien procent geprefereerd wordt. De voorkeursverdeling is dus zeer gecompliceerd. Dit is een van de redenen waarom er geen referendum, zoals Havel had gewild, is gehouden. Het is dus maar de vraag of de meerderheid van de bevolking gelooft in de scheiding.

Velen die wij in Praag gesproken hebben, zetten er grote vraagtekens bij of de scheiding een goed doordachte rationele keuze is. Is het wel mogelijk een overheid in tweeën te delen? En is het niet verschrikkelijk irrationeel om aan de ene kant aansluiting bij de Europese Gemeenschap te zoeken en aan de andere kant jezelf in tweeën te delen? Er zijn duizend-en-één problemen die kunnen ontstaan, waarvan lang niet alle te voorzien zijn. Bovendien is het politieke bewustzijn in Tsjechoslowakije niet erg hoog. Het is de vraag of er wel genoeg capabele mensen zijn om de twee onafhankelijke staten te regeren. Dat moet de toekomst echter leren. Δ

Het milieu degradeert. Door de steeds verdergaande maatschappelijke, economische en industriële ontwikkelingen dreigt het leefmilieu in gevaarlijk vaarwater te komen. Het dreigt zelfs kopje onder te gaan als er geen drastische maatregelen genomen worden. Er is een duurzame ontwikkeling nodig: een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie zonder de mogelijkheden van toekomstige generaties om in hun behoeften te voorzien, aan te tasten.

De vrouw als hoedster van het milieu over vrouwen, milieu en ontwikkeling in de Derde Wereld

Jurian Edelenbos

Ecofeminisme

In de beleidsmaatregelen ten gunste van het milieu in ontwikkelingslanden worden vrouwen nogal eens buitenspel gezet. Er wordt teveel nadruk gelegd op technische aspecten van het milieu. In dit artikel zal ik proberen aan te tonen dat vrouwen, milieu en ontwikkeling in de Derde Wereld communicerende vaten zijn: je kan

niet om de positie van vrouwen heen als je je bezighoudt met mondiale milieuvraagstukken.

Zijn vrouwen van nature meer verbonden met de natuur dan mannen? Een stroming die expliciet de vrouwenemancipatie en de milieuproblematiek met elkaar verbindt, en algemeen erkent dat er een verband bestaat tussen de positie van vrouwen en milieubeheer is het *ecofeminisme*.

„Vrouwen en natuur, het spirituele en intuïtieve, de vruchtbaarheid en emotionaliteit, staan tegenover man en cultuur.” Binnen deze stroming wordt er voor gekozen de koppeling vrouw-natuur niet te doorbreken, maar deze ook niet toe te laten in de mannelijke cultuur. Met andere woorden: mannen worden door vrouwen niet toegelaten in het milieudebat. „Men moet in plaats daarvan de kennis en ervaring van

vrouwen gebruiken om een andere cultuur en politiek te realiseren, die het intuïtieve en het spirituele integreren om een ecologische samenleving te bereiken."

Integratie van eigenschappen

Dat vrouwen dicht bij de natuur staan, alleen al omdat ze kinderen kunnen baren, is af te wijzen. De vrouw geeft zich dan over aan biologisch determinisme. Bovendien wekt het ecofeminisme de indruk het milieu als instrument te gebruiken om het emancipatievraagstuk in de schijnwerpers te zetten. In bestuurskundige termen heet dit een „policy window”-strategie. Een „policy window” is een mogelijkheid om bepaalde problemen op de voorgrond te plaatsen door deze te koppelen aan een ander probleem (J.W. Kingdom, 1984).

Er moet niet zozeer gedacht worden in termen van hiërarchieën, maar meer in termen van netwerken, waarin alle elementen belangrijk en noodzakelijk zijn. Deze benadering laat geen ruimte voor de heersende rol van vrouwen of mannen, noch voor technologieën die de natuur onderwerpen en vernielen. De mannelijke en vrouwelijke eigenschappen dienen geïntegreerd te worden. De verschillen in de omgang met de natuur tussen mannen en vrouwen worden niet uit de biologie, maar uit de opvoeding verklaard en zijn dus cultureel bepaald. De filosofische stroming die dit als uitgangspunt neemt, heet het kritisch-rationeel ecofeminisme.

De vrouw en het milieu

Het is dus beter dat mannen en vrouwen samenwerken met betrekking tot het milieu dan dat de vrouwen solo gaan. Echter valt niet te ontken-

De mannelijke en vrouwelijke eigenschappen dienen geïntegreerd te worden

nen dat vrouwen in het huidige milieubeleid een ondergeschikte rol spelen. Wanneer we nu de situatie in de meeste ontwikkelingslanden bekijken, zal duidelijk worden dat je niet om de positie van vrouwen heen kunt met betrekking tot mondiale milieuvraagstukken.

In ontwikkelingslanden gaan de mannen in grote getale en voor lange perioden naar de stad om daar werk te zoeken. Dit heeft als gevolg dat de vrouwen achterblijven om voor de kinderen te zorgen en het land te bewerken. In de Derde Wereld houden vrouwen zich dagelijks bezig met vier voor het milieu elementaire zaken: het land, water, energie en de bossen. Concreet betekent dit dat zij voor het voedsel en de dieren zorgen, de gewassen verbouwen, brandhout verzamelen om op te koken en water uit de soms ver weg gelegen waterputten en bronnen halen.

De vrouw en haar kennis

Vrouwen hebben door hun werkzaamheden op het land specifieke kennis over het hen omringende milieu. Kennis die door de internationale instellingen maar al te vaak over het hoofd gezien en ondergewaardeerd wordt.

Zo werden in een West-Afrikaans land nieuwe rijstsoorten met een hogere opbrengst geïntroduceerd. Deze moesten gekocht worden, samen met kunstmest en pesticiden, wat een hoge investering vereist. De arme vrouwen in dat land hadden geen geld voor deze investering en konden deze methode dus niet volgen. Uiteindelijk gingen ze over op een eeuwenoude traditionele methode, namelijk rijstzaden in het wild verzamelen. Deze mix van inheemse rijstsoorten bleek veel beter bestand tegen extreme droogte dan de nieuwe rijstsoorten. Traditionele kennis van vrouwen bleek zeer waardevol en dreigde verdrongen te worden door moderne technieken, bedacht door knappe koppen achter een bureau, die geen flauw benul hadden hoe de situatie op micro-niveau er voor stond.

Naar een ander beleid

Het is aan te raden een ander beleid te

We kunnen niet om de positie van vrouwen heen

ontwikkelen, waarbij er naar wordt gestreefd een goede balans te vinden tussen activiteiten op macro-, meso- en micro-niveau. Beleid gevormd op macro- of meso-niveau hebben alleen nut als zij op micro-niveau geïmplementeerd kan worden. Het milieu- en ontwikkelingsbeleid op de drie niveaus moet geïntegreerd worden. Zo zal de kwaliteit van het te vormen beleid sterk verbeterd worden.

Een voorbeeld hiervan komt uit Haïti waar een mannelijke voorlichter met een aantal vrouwen ging praten. Deze vrouwen besteedden veel aandacht en zorg aan hun groentetuinen. De voorlichter zag dat en raakte geïnteresseerd. Hij wisselde zijn kennis over bodembescherming en landbouwtechnieken uit met de kennis van vrouwen over hun landbouw en over milieu. Deze uitwisseling leidde ertoe dat twee „kennissystemen” werden samengevoegd. De vrouwen waren enthousiast en hielpen elkaar om de verbeteringen op hun eigen land aan te brengen. Dijkjes en heggen werden aangelegd tegen erosie, bomen langs de rand van de velden geplant. Op deze manier werd kennis op macro-niveau met kennis op micro-niveau gecombineerd met een goed resultaat als gevolg.

Op dit moment komt de integratie van kennis van de verschillende niveaus niet echt van de grond. Er wordt teveel nadruk gelegd op de top-down benadering en te weinig op de bottom-up benadering. Wil men echter tot een kwalitatief beter milieubeleid komen dan moet er gepleit worden voor een grotere rol voor vrouwen in het milieubeleid in ontwikkelingslanden, omdat zij daar op het micro-niveau over een grotere specifieke kennis beschikken. Δ

Een aantal jaren geleden merkte de gewone burger vrij weinig van de Europese integratie. Dit gaat echter meer en meer veranderen en het verdrag van Maastricht zal hierop een grote invloed uitoefenen. Het onderstaande stuk gaat in op het begrip Europees burgerschap wat voor het eerst in het verdrag van Maastricht is vastgelegd.

Geloof in Europees burgerschap

Jeanet Oonk

Sinds de ondertekening van het verdrag van Maastricht is er al veel over geschreven. Toch blijken relatief weinig burgers van de verschillende lidstaten op de hoogte te zijn over wat het verdrag eigenlijk inhoudt. In Nederland zegt 30% goed op de hoogte te zijn en 67% matig. Dit is nog veel vergeleken met de Spanjaarden waar 8% op de hoogte is. Toch is ongeveer 80% van de Nederlanders wel voor Europese integratie.

In het verdrag van Maastricht zijn de lidstaten overeengekomen dat er een Europese Unie opgericht wordt. Deze Europese Unie moet vooral veel voordelen opleveren voor de burgers. Het begrip Europees burgerschap is in het verdrag voor het eerst vastgelegd. Het betreft een aantal fundamentele rechten van burgers van de lidstaten, waarbij het voornamelijk gaat om staatsburgerschaprechten.

Echt goed uitgewerkt zijn deze burgerschapsrechten nog lang niet. Er is bijvoorbeeld geen lijst met burgerrechten. De criteria voor wie in aanmerking komt voor het Europees burgerschap zijn nog niet uitgewerkt. Daarnaast wordt in het geheel niet over de positie van de niet-onderdanen van de verschillende lidstaten gesproken. Een aantal van de rechten voor de burger zullen hieronder de revue passeren.

Vrij verkeer

De mogelijkheid om vrij door elke lidstaat te reizen, in elk lidstaat te verblijven en te werken onder dezelfde voorwaarden als de burger van het gastland. Er zijn echter nog tal van nationale beperkingen en er is dan ook nog aanvullende wetgeving nodig. Voor werknemers in loondienst zijn de beperkingen al opgeheven en sinds juli 1992 mogen ook de studenten, gepensioneerden en andere economische niet-actieven zich, onder bepaalde voorwaarden, overal vestigen.

Kiesrecht

Indien men woonachtig is in een andere lidstaat verkrijgt men daar zowel actief als passief kiesrecht. Dit is van toepassing op zowel de gemeenteraadsverkiezingen als op verkiezingen van het Europese Parlement. Eind 1994 moeten gedetailleerde regelingen klaar zijn voor de gemeenteraadsverkiezingen en eind 1993 voor het Europese Parlement. In 1994 zullen er weer verkiezingen voor het Europese Parlement plaatsvinden en dan moet de nieuwe regeling al ingevoerd zijn. In Nederland is het nu al zo dat onder bepaalde voorwaarden niet-onderdanen mogen meestemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen, maar deze regeling gaat veel verder. De nieuwe regeling zal voor de meeste lidstaten en ook voor Nederland een aanpassing betekenen van de grondwet.

De regeling van het kiesrecht erkent de vrijheid van verblijf van de burgers in Europa en het recht van de burgers om op het voor hen relevante niveau politieke activiteiten te kunnen ontplooiën. Voor het eerst wordt expliciet verondersteld dat de eenwording ook de burgers aangaat en niet alleen politici en ambtenaren.

Consulaire bescherming

Het recht op consulaire bescherming in het buitenland (verblijf in een derde land) van de diplomatieke instanties van andere lidstaten, indien het thuisland van de burger daar niet is vertegenwoordigd. Eind 1993 moeten hierover nadere regelingen zijn aangenomen.

Verzoekschrift

Institutioneel is vastgelegd dat een burger verzoekschriften kan indienen bij het Europees Parlement. Tot voor kort gebeurde dit al in de praktijk, maar het is goed dat dit nu officieel mogelijk is. Als het zaken betreffen, die tot het werkkterrein van de gemeenschap behoren en het de indiener rechtstreeks aangaat, geeft dit de burger meer mogelijkheden om gehoor te krijgen.

Ombudsman

Er zal een Europese Ombudsman benoemd worden. Deze zal voor vijf jaar aangesteld worden en nadien eventueel herbenoembaar zijn. De burger kan zich door het schrijven van een bezwaarschrift tot hem wenden.